

Periodista

Andreu Claret

Tres escenaris per la Mediterrània

El deteriorament de la situació que ha experimentat l'espai mediterrani en els últims mesos posa de manifest l'existència de tres escenaris que ja es van insinuar entorn de la Cimera de Barcelona de novembre del 2005. El de la continuïtat i l'estatu quo, cada cop més inviable. El d'una involució populista del món àrab, portadora de riscos i tensions difícils de gestionar per part de la Unió Europea, que insinuen els darrers esdeveniments. I el de la construcció d'un projecte comú, basat en un aprofundiment decidit del Procés de Barcelona, les reformes, el diàleg i la democratització.

Encara no havien passat un parell de mesos des que Barcelona va acollir la primera Cimera Euromediterrània el novembre del 2005 quan les relacions entre la Unió Europea i el món àrab van entrar en un dels pitjors moments dels últims anys. És probable que haguéssim de retrocedir fins a la guerra del Canal de Suez, l'any 1956, per contemplar una actitud tan crítica amb Europa en amplis sectors de les societats àrabs. Amb l'afegitó que la irritació actual –que té el seu origen en unes vinyetes publicades a Dinamarca i Noruega, on el profeta Mahoma apareix dibuixat de terrorista– no té un fonament anticolonial, és a dir polític, com el que va donar ales al panarabisme dels anys seixanta, sinó una motivació més aviat religiosa, cultural, arrelada en la psicologia col·lectiva dels àrabs i que expressa un profund i permanent sentiment d'humiliació. Estem doncs davant d'unes

reaccions més difuses, menys «polítiques» en el sentit modern del terme, que poden ser capitalitzades pel populisme islamista que recorre el nord d'Àfrica i el Pròxim Orient amb la idea, tan simple i atractiva com perillosa, segons la qual «l'islam és la solució» (amb aquest lema els Germans Musulmans van obtenir la majoria al Parlament egipci, a les eleccions del 2005).

El contrast entre els propòsits de la Cimera Euro-mediterrània i la realitat de la regió uns mesos més tard és aclaparador. Revela les mancances del Procés de Barcelona per fer front a una realitat on el conflicte predomina sobre el diàleg i on els problemes s'amunteguen i dificulten que s'obri pas qualsevol perspectiva de futur. No és estrany, doncs, que molts observadors s'interroguin sobre l'eficàcia del model de relacions amb els països del sud de la Mediterrània que la Unió Europea va endegar l'any 1995 a Barcelona. La crisi de les caricatures ha afegit una dimensió pública i mediàtica al deteriorament de la situació que viu la regió des de fa temps. Dos mesos després de la trobada de Barcelona, les notícies que fan titulars no són les del desplegament dels acords de la cimera, o de la Nova Política de Veïnatge de la Unió Europea que pretén completar el Procés de Barcelona amb un nou marc de relacions. L'agenda mediterrània segueix centrada en els dos grans conflictes que la condicionen –Palestina i l'Iraq– als quals s'han sumat altres fronts de tensió: la radicalització del règim iranià, la involució de Síria, la desestabilització del Líban, i una onada d'islamisme polític a Palestina (Hamàs), Egipte (Germans Musulmans) i altres països àrabs que no entrava, almenys en la dimensió que ha tingut, en els càlculs de la Unió Europea. Ara cobren una significació més clara les absències de la majoria de líders àrabs de primer nivell a la Cimera de Barcelona. Les explicacions benivolents que se'n van donar amagaven uns problemes de fons relacionats amb la perpetuació del conflicte del Pròxim Orient i de la guerra de l'Iraq, l'agreujament de la crisi de la majoria dels règims àrabs autocràtics, i la manca d'una política europea per a la regió més clara i decidida. L'acusada asimetria de la fotografia de família de Barcelona, on hi havia els vint-i-cinc líders europeus (més Barroso, Solana i el primer ministre turc), i cap dirigent àrab de primer nivell, si exceptuem el palestí Abu Mazen, expressava molt més que una

La crisi de les caricatures ha afegit una dimensió pública i mediàtica al deteriorament de la situació que viu la regió des de fa temps

suma de problemes específics. Anticipava el daltabaix que la situació política i social de la regió ha experimentat en els últims mesos i la impotència dels socis del Procés de Barcelona per a fer-hi front.

La crisi actual ha posat de manifest les dificultats de la Unió Europea per presentar-se com un actor significatiu en el món àrab. Ha evidenciat allò que els europeus sovint no volem acceptar: el nostre dèficit de credibilitat política en l'escenari internacional i en particular al Pròxim Orient. Ha posat de manifest que les virtuts de la Unió Europea com a «poder tou» capaç de dibuixar escenaris de futur com els que pretén promoure el Procés de Barcelona esdevenen impotència a l'hora de fer front als conflictes. La crisi de les vinyetes ha permès comprovar que no n'hi ha prou amb assumir la condició de crítics dels excessos del «poder fort», aquell que els nord-americans exerceixen sense complexos i amb conseqüències devastadores pel que fa a les relacions entre Occident i Orient (Abu Graib i Guantánamo constitueixen el teló de fons de l'enrenou de les caricatures). Les banderes europees cremades des del Pakistan fins a Gaza ens recorden que si els problemes de fons que provoquen aquesta crispació no es resolen, també ens tocarà el rebre, tant o més que no pas als nord-americans.

L'agenda mediterrània segueix centrada en els dos grans conflictes que la condicionen –Palestina i l'Iraq– als quals s'han sumat altres fronts de tensió

Un dels trets més singulars d'aquesta última crisi és que Europa ha estat la primera destinatària de la indignació de les masses àrabs, més que no pas els Estats Units. La cèlebre pregunta –per què ens odien?– que Bush es feia poc després de l'11-S, se la fan ara molts europeus. Com és possible que ens passi això, per unes vinyetes –es pregunta molta gent– si hem estat contra la guerra de l'Iraq, si proposem un diàleg cultural per evitar el xoc de civilitzacions, si tenim una posició més equilibrada que no pas els nord-americans en el conflicte del Pròxim Orient, i si hem donat aixopluc a més de 14 milions de musulmans? És la pregunta que sorgeix en veure les imatges de joves palestins assaltant les oficines de la Unió Europea a Gaza. No és la Comissió Europea la que paga cada mes els sous dels 130.000 funcionaris de l'Autoritat Nacional Palestina? Com recordava un articulista egipci crític amb els excessos d'alguns dels seus compatriotes, a *The Egyptian Gazette*: que no saben que Noruega ha aportat més de la meitat dels fons procedents dels països islàmics per a la reconstrucció de Palestina

des dels acords d'Oslo? Molta gent deu pensar que els àrabs són desagrats, buscant una explicació al que ha succeït en un dels estereotips sobre els àrabs que la història ha col·locat en el nostre imaginari. Els pobles solen ser ingrats, certament, però darrere aquesta crisi hi ha molt més que no pas una manca de reconeixement de la nostra magnanimitat. S'hi manifesta la impotència de la Unió Europea per transformar en acció política els propòsits que inspiren el Partenariat Euromediterrani.

En els últims mesos, hem constatat el que intuïem: el Procés de Barcelona no és percebut com un instrument de pacificació i de diàleg en els moments de crisi. Hem comprovat la seva escassa rellevància entre les opinions públiques àrabs que no el veuen com una palanca per als canvis socials i polítics als quals aspiren. Les absències de la cimera i el que ha passat després proven que les societats del sud de la Mediterrània no han fet seu el projecte de Barcelona. Encara el veuen més com un apèndix de l'acció exterior europea que no pas com un projecte comú als 35 països implicats. No ens enganyem. La crisi actual no és episòdica i no es resoldrà només ajustant el binomi llibertat d'expressió / respecte per les creences religioses (per molt necessari que sigui dur a terme aquesta reflexió). Estem davant d'una crisi de credibilitat política. El 1995, la Unió Europea va oferir als països del sud de la Mediterrània una proposta d'associació ambiciosa, innovadora, d'integració en un projecte regional comú. Però els deu anys del Procés de Barcelona no han permès que aquesta proposta adquirís credibilitat en les opinions públiques àrabs. Així com la perspectiva d'una adhesió a la Unió Europea suscita energies col·lectives en els Balcans, a Turquia o als països més allunyats de l'est d'Europa el Partenariat Euromediterrani no ha aconseguit generar entusiasme, credibilitat, confiança en el futur en els països del Magrib i del Machreck. Així és com la regió presenta una situació molt delicada en què ja no sembla possible que tot segueixi igual, però res no garanteix que els canvis que es produeixin siguin a fi de bé, responguin a la filosofia del Procés de Barcelona i permetin endegar un projecte comú euromediterrani.

La crisi actual ha posat de manifest les dificultats de la Unió Europea per presentar-se com un actor significatiu en el món àrab

L'statu quo en qüestió.

Les relacions entre Occident i el món àrab han estat marcades, durant bona

part del segle xx, pel suport als règims conservadors establerts a la majoria de països del sud de la conca. Va ser així durant la Guerra Freda, dins d'un context de contenció de la presència soviètica a la Mediterrània i, en línies generals ha seguit sent la norma durant la dècada següent a la caiguda del mur de Berlín. L'acord entre Roosevelt i el cap de la casa dels Saud, al dia següent de Ialta, o el suport incondicional que van rebre Hassan II, al Marroc, i el rei Hussein de Jordània expressen els objectius d'una política basada en assolir seguretat estratègica i accés a fonts energètiques. Aquesta política va donar rèdits inqüestionables a Occident durant prop de mig segle. França i el Regne Unit la van avalar, amb alguns matisos, i en van fer l'eix de les seves relacions bilaterals amb els països àrabs, donant suport a les autocràcies del nord d'Àfrica i del Pròxim Orient, entre altres al règim de Saddam Hussein. El preu d'aquest suport a l'*statu quo* es podia fixar en drets humans, o en el suport a l'

Els deu anys del Procés de Barcelona no han permès que aquesta proposta adquirís credibilitat en les opinions públiques àrabs

islamisme wahabita en contra de les temptacions panarabistes i nacionalistes, però els seus avantatges eren prou evidents, almenys a curt termini. Ningú no semblava en condicions de posar-lo en qüestió, tret de l'excepció excèntrica de la Líbia de Gaddafi, fins que Saddam Hussein va decidir ocupar Kuwait.

L'evolució de les societats àrabs, la seva urbanització accelerada, els canvis i els intercanvis lligats a la globalització, l'aïllament social creixent de les autocràcies, l'emergència de les oposicions islamistes i el terratrèmol provocat per l'11-S han creat una situació nova, difícil de governar amb la lògica dels anys de la Guerra Freda. Els preus alts del barril de petroli segueixen apaivagant moltes demandes, sobretot als països del Golf, però les transformacions en curs són tan profundes que res no pot tornar a ser com abans. La perpetuació dels règims autoritaris no és gens compatible amb la difusió de les televisions per satèl·lit, l'era d'Al-Jazira i la generalització d'internet entre el jovent àrab. Les demandes de canvi, contradictòries però reals, s'estenen per la majoria dels països de la conca: des del Marroc fins al Líban. El canvi ha començat, no sabem cap a on es decantarà, però s'intueix que res no podrà seguir sent com era. Les causes que empenyen cap al canvi són poderoses: responen a les transformacions de les societats àrabs i a un context internacional que també empeny cap a la modernització.

Sembla que la Unió Europea a pres consciència d'aquest canvi. Sense po-

sar en qüestió la filosofia gradualista que anima el Procés de Barcelona, la cimera de novembre va introduir elements de condicionalitat democràtica més clars que els del 1995. El programa de treball a cinc anys es compromet a recolzar els processos electorals i a garantir-ne la transparència. La Política de Veïnatge que desplegarà la UE a partir del 2007 també remarca la necessitat d'aprofundir en la democratització i estableix un lligam més clar entre les reformes i el finançament de projectes bilaterals. La majoria de règims àrabs també han pres nota d'aquesta nova demanda de participació. Els canvis legislatius i administratius que s'han produït al Marroc, Algèria, Egipte, Jordània, Palestina, i fins i tot en alguns països del Golf expressen un intent de respondre-hi amb processos controlats pels règims. Tot i que els canvis són evidents, encara és difícil, però, parlar de transicions a la democràcia. La incertesa que predomina en la majoria de situacions polítiques impedeix definir amb claredat la naturalesa dels processos en curs. Quins en són els actors? Des d'un punt de vista social el procés de canvi està recolzat pels qui tenen interès en la liberalització de l'economia i en l'obertura d'espais de participació. Tenen en contra els qui viuen de les prebendes dels règims tancats i autoritaris, però el vent bufa a favor dels qui volen modernitzar les estructures del país. Des del punt de vista polític, les coses són més complexes, doncs la força alternativa emergent amb més capacitat de mobilització social és l'islamisme polític, en alguna de les seves manifestacions. Ha estat el cas als territoris palestins, amb Hamàs; a Egipte, amb els Germans Musulmans; i al Marroc, amb el Partit de la Justícia i el Desenvolupament. El gran dubte és el de saber si l'islamisme polític d'obediència sunnita que té el seu origen en el moviment egipci dels Germans Musulmans pot esdevenir una força reformista, de canvi conservador, a l'estil de l'islamisme polític turc, o si es mou en una lògica tàctica d'accés al poder per les urnes, amb la intenció de barrar el pas a futures alternances.

Dins d'Europa mateix, hi ha divisió d'opinions sobre l'actitud que correspon adoptar davant la victòria de Hamàs i la dels islamistes egipcis. La desconfiança és lògica. Encara està per demostrar que l'islamisme polític àrab pugui evolucionar cap a posicions reformistes. Turquia és un Estat laic i l'exèrcit és el garant d'aquesta laïcitat. Cap país àrab s'hi assembla,

Les relacions entre Occident i el món àrab han estat marcades, durant bona part del segle XX, pel suport als règims conservadors establerts a la majoria de països del sud de la conca

**La cimera de novembre
va introduir elements
de condicionalitat
democràtica més clars
que els del 1995**

potser amb l'excepció de Tunísia. A Egipte, per exemple, no estan clars els contresposos d'una irrupció dels islamistes a l'esfera pública? Al Marroc hi ha el rei, que és el comanador dels creients, però als altres països només hi ha els militars. Algèria és l'exemple negatiu, que tothom té present, de com sacrificar la democràcia per impedir la imposició de la xara. Però el debat ja no es planteja en termes absoluts i metafísics sobre la compatibilitat entre islam i democràcia. Ha esdevingut un debat polític sobre les condicions en les quals l'arribada al poder dels islamistes –sols o en coalició– podria obrir un procés de regeneració de la vida política i, al mateix temps, de moderació i transformació dels actors del canvi. Si acceptem que l'*statu quo* no és possible, i que mantenir-lo empitjoraria les coses, no hi ha alternativa. Els islamistes no són tota l'oposició als actuals règims àrabs, però sense ells ningú no està en condicions d'obrir les portes a un canvi recolzat per grans majories. Europa ha d'incorporar doncs aquesta nova perspectiva al Procés de Barcelona, i veure com pot incidir en el procés de canvi en curs, obrint vies de diàleg amb els sectors de l'islamisme polític susceptibles d'acceptar les regles de la democràcia.

Amenaces d'involució.

Els perills d'involució tenen el seu fonament en la tendència al repliegament identitari que es manifesta en moltes societats, tant al sud com al nord de la Mediterrània. Les identitats tradicionals, culturals i nacionals són posades en qüestió pels moviments de mercaderies, persones i idees que comporta la globalització i aquest qüestionament suscita pors quan la integració en un món de contorns més amplis no comporta beneficis socials i econòmics prou clars. Són les pors contra les que clamen els intèrprets tradicionals de l'islam a moltes mesquites dels països àrabs i a algunes que freqüenten immigrants musulmans a casa nostra, però també són les que travessen moltes societats europees desconcertades davant de les incerteses que suscita el futur de la Unió. Pors que s'alimenten, i que tendeixen a crear un cercle viciós de retrets mutus en el qual l'explicació dels problemes de cadascú es busca en la responsabilitat de l'altre més que no pas en les pròpies debilitats. La crisi de les caricatures no s'explica sense aquest sentiment de desconfiança en el futur en aquesta època de grans canvis i convulsions.

El debat sobre l'obertura d'un procés d'adhesió de Turquia a la Unió Europea ha revelat la dimensió que poden arribar a tenir aquests sentiments a moltes societats europees trasbalsades pel doble xoc de l'ampliació i de la immigració. No és un debat senzill, i no es tracta d'obviar els reptes que planteja la integració d'un país com Turquia a la UE. Però ara no parlem del debat racional que hauria de conduir a una posició o una altra, sinó a la inquietud profunda, instintiva, que suscita la idea d'acceptar un país musulmà d'aquestes dimensions a les institucions de la Unió Europea. El mateix succeeix amb el debat sobre la immigració: la demagògia s'imposa a la reflexió sobre les necessitats de mà d'obra de la UE, i sobre la manera de gestionar el tema amb polítiques destinades a garantir la cohesió de les societats. La tendència al replegament que s'ha apoderat de moltes mentalitats europees contradiu l'esperit del Procés de Barcelona i la Política de Veïnatge. Ambdós projectes pretenen dotar la Unió Europea d'una estratègia a llarg termini per fer front als perills de declivi demogràfic i econòmic del continent. Diversos estudis prospectius han demostrat que una Europa de vint-i-cinc tancada sobre si mateixa perdria més de 5 punts de quota en el PIB mundial en els propers vint anys, en benefici de la Xina i els Estats Units. Només sumant els seus recursos amb els dels veïns de l'est i del sud es pot evitar aquesta pèrdua de pes específic i mantenir-se com un actor de primer nivell en l'economia mundial.

Als països àrabs, la tendència a buscar en el passat o en la identitat religiosa la resposta als problemes d'avui conviu amb transformacions socials i de les mentalitats molt accelerades. No es pot simplificar la situació i creure que si més dones duen el vel o més homes van a la mesquita el divendres, les societats àrabs són impermeables a la modernitat. Fóra més exacte dir que viuen una tensió creixent entre el retorn impossible a un passat mitificat i l'entrada difícil en el món actual, assumint-ne les regles i els valors democràtics. Tot plegat amb la necessitat de defensar una identitat que troba en l'islam el seu principal element de referència. Però ací també es donen fenòmens contradictoris, doncs mentre les respostes a les agressions externes alimenten el somni d'una umma, la diversitat s'obre pas, entre els àrabs i els que no ho són

El debat sobre l'obertura d'un procés d'adhesió de Turquia a la Unió Europea ha revelat la dimensió que poden arribar a tenir aquests sentiments a moltes societats europees trasbalsades pel doble xoc de l'ampliació i de la immigració

El Procés de Barcelona haurà d'adaptar, certament, la seva geometria als canvis que s'han produït i les seves eines al desplegament dels nous instruments de finançament lligats a la Política de Veïnatge

(berebers), entre els àrabs musulmans i els que no ho són (cristians, coptes i altres confessions cristianes) i entre els mateixos musulmans, dividits i a cops enfrontats (Iraq) entre les diverses interpretacions de l'islam. Si afegim en aquesta diversitat ètnica i religiosa la diversitat cultural i generacional de les societats àrabs, tindrem una idea més exacta de la seva complexitat. Convé doncs veure els perills del replegament que s'hi manifesten, però també les oportunitats

d'uns canvis que generen demandes socials noves i que són portadors de modernitat. El coneixement mutu, la cooperació entre societats, el diàleg cultural i els intercanvis humans són una contribució al trencament del cercle viciós en el qual sembla que estem. Les tensions actuals poden obrir una perspectiva de confrontació entre civilitzacions que donaria ales a les posicions més extremistes. Però també són una ocasió per endegar una reflexió a banda i banda de la Mediterrània, sobre la millor manera de gestionar els efectes de la globalització.

Més Barcelona

La precipitació dels esdeveniments, de la cimera ençà, pot donar la impressió que el Procés de Barcelona ha quedat superat per la realitat. Per la suma de conflictes locals (Pròxim Orient, Iraq, Líban, Síria, Iran, Sàhara Occidental), per la dimensió que ha adquirit el conflicte «cultural» després de l'11-S i per la migradesa dels seus resultats en termes polítics i de creixement econòmic i social. Però també es pot pensar el contrari i concloure que la crisi actual no és tant el resultat del fracàs del Procés de Barcelona com del seu insuficient desplegament. M'inclino per aquesta conclusió. El projecte aprovat a Barcelona el 1995 contempla els reptes que constitueixen l'agenda actual de la Mediterrània i pretén afrontar-los de manera simultània mitjançant una política multilateral. Es proposa trencar la tendència a la polarització econòmica, crear un espai de cooperació política i fomentar el diàleg entre societats i cultures. Són els desafiaments que segueixen vigents. Per què no s'ha aconseguit invertir de manera més significativa les tendències negatives que ja s'expressaven fa deu anys? Probablement, perquè les dificultats sobrevingudes han superat, de molt, la voluntat dels actors. La dels països tercers, que

s'han instal·lat en l'administració de la crisi, i la de la Unió Europea, que ha patit les seves pròpies dificultats econòmiques i ha quedat paralizada per profunds dubtes estratègics i identitaris.

El Procés de Barcelona haurà d'adaptar, certament, la seva geometria als canvis que s'han produït i les seves eines al desplegament dels nous instruments de finançament lligats a la Política de Veïnatge. Com es va veure a la fotografia de la cimera, hi ha massa asimetria (encara que hi posem tots els líders dels països àrabs) entre vint-i-cinc països europeus i els del sud: vuit àrabs i Israel, si exclouem Turquia, que ja està en una perspectiva diferent. Caldrà doncs pensar en incorporar-hi nous països i en implicar-hi els del Golf, que disposen de recursos financers i de gran influència política. S'haurà de veure com s'articula el Procés amb el Veïnatge, per tal que la dimensió multilateral que és al cor de Barcelona no quedi en entredit per la força dels acords bilaterals. Però sobretot caldrà que la Mediterrània sigui una prioritat, en el desplegament de la Política Exterior i de Seguretat de la UE i dins de les noves perspectives financeres. Existeix aquesta voluntat? La presència de tots els líders europeus a la Cimera de Barcelona permet un cert optimisme. Mai la Mediterrània i el món àrab no havien ocupat un lloc tan destacat en el debat polític europeu. Encara que sigui en termes de riscos i amenaces –accentuades pels atemptats terroristes de Madrid i Londres– més que no pas en les oportunitats que se'ns poden presentar, hi ha una consciència creixent de la necessitat d'aportar respostes als desafiaments actuals. Europa sembla haver interioritzat que els problemes del món àrab poden esdevenir els nostres propis problemes. Per la proximitat i per la presència, en tots els països europeus, de comunitats procedents del nord d'Àfrica molt importants. Si això fos així, la crisi actual no hauria passat endebades. Si es produeix aquesta reacció, haurà servit perquè les conclusions de la Cimera de Barcelona presideixin un relançament de les relacions entre Europa i els altres països de la conca Mediterrània.

Als països àrabs, la tendència a buscar en el passat o en la identitat religiosa la resposta als problemes d'avui conviu amb transformacions socials i de les mentalitats molt accelerades